

Gertrūdos koplytėlė Rietavo dvaro parką juosiančioje tvoroje; M. K. Oginskio romansus dainuoja operos solistė Aušra Liutkutė. Vlniaus paveikslų galerija, 2007 m.

veldo gaivinimo nuostatos buvo išplėtos į kompleksinę I-osios Lietuvosje elektrinės šimtmečio jubiliejaus parengiamųjų darbų programą, kuri dramatišką 1991-ųjų metų sausio mėnesį buvo patvirtinta tuometinėje Vyriausybėje. Įvertinus Rietave XIX a. Oginskių įdiegtų naujovių unikalumą ir įvairiapusiškumą, į šios programos įgyvendinimo koordinacinį komitetą buvo įtraukti kelių tuometinių ministerijų ir žinybų atstovai (Ryšių, Ekonomikos, Kultūros, Žemės ūkio, Statybos ir urbanistikos ministerijų ir kt.). Pagrindiniai programos koordinatoriaus rūpesčiai atiteko tuometinei Lietuvos energetikos ministerijai ir jos ministrui dr. Leonui Ašmantui. Darbų sėkmę nulėmė ir tai, kad organizacinius klausimus ryžtingai sprendė energetikos viceministro Sauliaus Kuto vadovaujama organizacinė taryba, kurioje negailėdami laiko ir jėgų dirbo kultūros paveldo gaivinimo darbų patirtį turėjęs UAB „Lietuvos paminklai“ direktorius Alfonsas Jocys, tuometinių Klaipėdos elektros tinklų vadovai Vytautas Girdvainis, Antanas Girtavičius ir kiti Klaipėdos elektros tinklų specialistai, daugelis „Pilalės“ tarybos narių, tuometinis Rietavo meras Antanas Aužbikavičius, Rietavo miesto ir Plungės rajono valdžios atstovai. Kūrybingai dirbo projektuotojai, archeologai, architektai, kauniečiai Kęstutis Linkus, Nijolė Švėgždienė, Dangira Baliniūnaitė, telšiškis architektas Algirdas Žebrauskas, skulptorius Regimantas Midvikis ir daugelis kitų specialistų.

Pagrindiniai programos praktinių darbų įgyvendinimo rūpesčiai už-

gulė tuo metu veikusių Klaipėdos elektros tinklų darbuotojus ir pačius rietaviškius. Pradedant darbus, buvo įkurta kultūros paveldo restauravimo TŪB „Rietuva“, kurios steigėjai Vytas Rutkauskas, Vidmantas Dovidauskas, Linas Zubė tapo ne tikrai buvusios Rietavo muzikos mokyklos rūmų restauravimo darbų organizatoriais, bet ir Oginskių dvarietės archeologinių tyrimų, rezidencijos rūmų portiko, parterio struktūros, Baltųjų vartų atstatymo, Oginskių koplyčios, senojo Oginskių vandentiekio bokšto restauravimo darbų vadovais. Šių darbų vykdymui buvo sutelktos efektyviai dirbusių vietinių meistrų pajėgos. Daug paramos sulaukta iš UAB „Plungės lagūna“, UAB „Rietavo baldai“, kitų Rietavo įmonių, dabartinės Žemaitijos kolegijos vadovų.

Nepamirštamasis 1992 metų rudenį Rietave. Ne vien darbų forsavimu, nekreipiant dėmesio į darbo dienos pabaigą, poilsio dienas, ankstyvą šlapdribą. Viską apvainikavo lapkričio 27–29 dienos, kai plačioji Rietavo visuomenė ir iš visos Lietuvos susirinkę energetikos struktūrinių padalinių atstovai pagerbė pirmosios Lietuvoje elektrinės 100-mečio jubiliejų. Buvo surengta turininga mokslinė konferencija, puikus koncertas Rietavo bažnyčioje, atidengta jubiliejinė Lietuvos elektrifikacijos 100-mečiui skirta paminklinė lenta ir atkurtas Laisvės paminklas, sušvito jubiliejinė žibintų galerija nuo buvusios elektrinės iki atstatyto dvaro rūmų portiko, išsižiebė restauruoti parterio žibintai... Prasmingiausiu jubiliejaus įvykiu tapo vėl lapkričio 27-osios vakarą surengtos padėkos ir atsiprašymo iškilmės. Fakelininkų kolonos vedama energetikų ir rietaviškių eisena sustojo prie Oginskių amžinojo poilsio vietos Rietavo „Aušros vartų“ koplyčioje. Uždegus žvakes ir padėjus vainikus, buvo atsiprašyta už pirmtakų barbariškumą, kai XX a. 6 dešimtmetyje tuometiniai elektrikai buvo užsimoję koplyčioje įrengti transformatorinę pastotę. Tik mįslingas atsitikimas, kurio metu, lauždamas koplyčios sieną, nuo kopėčių nukrito ir žuvo vienas iš darbininkų, padėjo išvengti kunigaikščių Oginskių amžino poilsio vietos išniekinimo.

Šis prasmingas jubiliejus ir jo metu vykę renginiai Rietave iš esmės pakeitė požiūrį į Oginskių kultūros paveldą ir padėjo pagrindus viso miestelio ir konkrečiai Rietavo savivaldos atgimimo perspektyvai.

Žvelgiant iš mūsų dienų į tuos laikus, kai Rietave gyveno ir šio miestelio ateitį kūrė kunigaikščiai Oginskiai, iškyla mažiausiai du apibendrinantys klausimai:

1. Kas XIX a. labiausiai lėmė, kad čia, giliame provincijos užkampyje, tuo metu įvyko toks šviesus, pasaulinio lygio naujovių proveržis?

2. Koks prasminis ryšys šias naujoves jungia su garsiuoju M. K. Oginskio polonezu „Atsisveikinimas su Tėvyne“ ir šiandieninėmis realijomis?

Išsamiems atsakymams į juos reikėtų atskiros studijos. Vis dėlto keletą akcentų verta paryškinti:

Akivaizdu, kad mes esame visiškai pamiršę Oginskių šeimoje karta iš kartos puoselėtą asmenybių ugdymo tradiciją (užtenka prisiminti M. K. Oginskio mokymosi metus, vėliau jo priesakus keturiolikmečiui sūnui Irenėjui – kas ir kada pradės gilintis į šį paveldą?).

Antra. Reikėtų atsisakyti klaidinančio mito, kad bepigū buvo Oginskiams Rietave diegti naujoves: ką užsimojo, tą galėjo ir daryti. Faktai rodo ką kita – derindami šių naujovių projektus su tuometinėmis carinės valdžios institucijomis, jie turėjo įveikti dideles biurokratinės užkardas. Tų užkardų būta daugybė, todėl toli gražu ne visi Oginskių sumanymai buvo įgyvendinti.

Trečia. Įvertinant prasminius paminėtų naujovių akcentus, galima teigti, kad Rietave Oginskiai simboliškai užkodavo būsimos savarakiškos valstybės vystymosi kryptį ir perspektyvas: socialinės reformos, tauresni visuomenės santykiai, švietimo, kultūros, mokslo, technikos naujovės, ryšiai su pažangiaisiais ano meto Europos, žinoma, ir Rusijos kultūros židiniais – tai kryptys, kuriomis turėjo vystytis būsimoji valstybė (TĖVYNĖ!), praradus viltį ginklu ir jėga šį tikslą įgyvendinti 1794, 1831, 1863 metų sukilimuose, kuriuos įvairiapusis rėmė ir kuriuose tiesiogiai dalyvavo Oginskiai.

Ketvirta. Rietave Oginskių rūpesčiu įdiegtų naujovių fenomenas primena, kad nebūtinai didmiesčiuose, nebūtinai emigravus į kitas šalis galima išskleisti jaunosios kartos talentus ir svajones. Dideli tikslai gali būti įgyvendinti ir mažuose miesteliuose. Svarbu, kad subręstų šio tikslo kryptingai siekiančios asmenybės.

2005 m. muziejininkų inicijuotos programos „Oginskių kultūrinės veiklos pėdsakais“ įgyvendinimas – tarptautinės mokslinės konferencijos, M. K. Oginskio „Atsiminimų“ leidyba, tarptautiniai Mykolo Oginskio festivaliai, ekspedicijos, bendradarbiavimas su M. K. Oginskio provaikaičiais, pasklidusiais po kitas Europos šalis, Ivo Zalusio koncertai Lietuvoje, švietėjiška veikla – visa tai naujas indėlis į visuomenės istorinės atminties ugdymą, į Europos bendro kultūros paveldo aruodą.

Polonezo „Atsisveikinimas su Tėvyne“ melodija primena, kuriuo keliu, siekdami šio tikslo, turėtume eiti.

Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro vartai

ČIA BŪTA OGINSKIŲ¹

Danutė Mukienė, Milda Vyšteinaitė

DARSŪNIŠKIS

Darsūniškis – Kaišiadorių rajono Kruonio seniūnijos gyvenvietė Nemuno pakrantėje, į pietvakarius nuo rajono centro. Ji – viena iš seniausių Lietuvoje. Apie šių apylinkių gilią praeitį pasakoja Darsūniškio miške dunksantys pilkapiai. Šios vietovės pradėjo garsėti XIV a. II p., kai jas kirto Kryžiuočių ordino kelias, vedęs į Trakus ir Vilnių. Darsūniškis buvo vienas iš Panemunės gynybinės sistemos atraminių punktų. Čia stovėjo kunigaikščio pilis, joje nuolat būdavo nemaža įgula².

¹ Šio skyriaus tekstai parengti spaudai pagal informaciją, surinktą ekspedicijų metu, faktus, paskelbtus išnašose nurodytuose rašytiniuose šaltiniuose, taip pat Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo registre, „Paminklų sąvade“ (Vilnius, 1988, p. 20, 50, 65, 249–257, 303, 304, 426, 539, 540, 542, 546), kataloge „Lietuvos valstybės kūrėjai XVI–XX a. Pirmosios pusės portretai. I tomas. XVI–XIX a. portretai“ (Vilnius, 2006, p. 193–198), „Lietuvių enciklopedijoje“, t. 21 (Bostonas, 1960, p. 33–36), Kultūros paveldo departamento, Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilniaus miesto, Kaišiadorių, Lazdijų, Trakų rajonų savivaldybių, Kaišiadorių muziejaus, Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos interneto leidiniuose, „Žemaičių žemės“ žurnale (2000 m. Nr. 4, 2003 m. Nr. 2, 2005 m. Nr. 4, 2006 m. Nr. 3), Jolantos Skurdauskienės sudarytoje Oginskių (Rietavo ir Plungės šakos) genealoginėje schemoje.

² *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4. - Vilnius, 2003, p. 506.

Iš kairės: senasis Darsūniškio herbas su šv. Kazimiero atvaizdu; viršuje – Šv. Agotos vartai (S. Kolupailos nuotr.); apačioje – vieni iš trijų buvusių Darsūniškio miesto vartų (L. Kazoko nuotr., 1940 m.); Darsūniškio varpinė. Nuotraukos iš B. Kviklio knygos „Lietuvos bažnyčios“, t. 6, p. 143–144

Pirmoji bažnyčia Darsūniškio gyvenvietėje pastatyta dar XV a.

1552 m. istoriniuose šaltiniuose Darsūniškis minimas tarp nepriilegijuotojų miestų, 1586 m. paminimas Darsūniškio miestelis ir apskritis. Suklestėjo jis XVI a., pradėjus kirsti Birštono girias ir medieną plukdyti į Vokietiją. Tuo laiku Darsūniškis garsėjo kaip prekybos centras – čia veikė prielauka, sustodavo prekybiniai laivai.

1699 m. Darsūniškis buvo įtrauktas į miestų ir miestelių sąrašus, o jau 1702 m. iš jo nieko neliko – po tais metais prie Darsūniškio vykusio didelio mūšio, kuriame švedų dalinys pralaimėjo LDK kariuomenei, švedų kariai miestelį sudegino. Einant laikui, Darsūniškis atsigavo. 1786 m. jis turėjo seniūnijos teises, o 1791 m. Darsūniškiui suteiktos Magdeburgo teisės. Iš 1792 m. žinomas Darsūniškio herbas, kuriame pavaizduotas šv. Kazimieras. Iki 1795 m. Darsūniškis buvo kunigaikščio dvaras. XVI a. jį valdė Lietuvos kancleris Albertas Goštautas.

1607 m. Darsūniškio valsčius atiteko rotmistrui, LDK pulkininkui, Trakų pakamorei, Kruonio cerkvės statytojui Teodorui Bogdanui Marcijonui Oginskiui (1568–1640). 1579 m. jis tapo Karmėlavos, 1582 m. – Kleiviškių, 1586 m. – Darsūniškio šeimininku. Šis didikas taip pat valdė ir Uogintų bei Vievio dvarą, 1600 m. Vievyje įkūrė Šv. Dvasios vienuolyną.

Po T. B. M. Oginskio mirties dvaras atiteko jo sūnui, husarų rotmistrui, pulkininkui, Minsko vaivada, Trakų kaštelionui, Darsūniškio seniūnui, paskutiniam senatoriui unitui Aleksandriui Oginskiui (1585–1667), kurio palaikai palaidoti Vilniaus Šv. Dvasios cerkvėje. Vėliau Darsūniškio dvarą valdė A. Oginskio sūnus, Trakų vaivada, LDK kancleris, Darsūniškio seniūnas Marijonas Aleksandras Oginskis (1632–1690). Žinoma, kad jis buvo stačiatikis, tačiau vėliau priėmė katalikų tikėjimą, atstatė dominikonų namus Trakuose. A. Oginskis mirė Trakuose. Palikuonių jis neturėjo. Po jo Darsūniškį valdė Simono Karolio Oginskio sūnus, Kauno maršalka, Darsūniškio seniūnas, Baltojo erelio ordino kavalierius Boguslavas Kazimieras Oginskis (1669–1730). Jam mirus, Darsūniškio dvarą paveldėjo jo sūnus, Darsūniškio seniūnas Karolis Oginskis. Jis mirė 1726 m., dvarą palikdamas savo sūnui Juozapui Oginskiui (1711–1776), kuris taip pat buvo Darsūniškio seniūnas. Jis buvo vedęs Onos Oginskaitės ir Motiejaus Belozorovo dukrą Antaniną Belozorovaitę. Juozapas Oginskis XVIII a. atstatė sudegusią Darsūniškio bažnyčią. Mirė jis Mūro Strėvininkuose. Palaidotas Vilniaus Šv. Dvasios cerkvėje. Jo žmona Antanina mirė 1811 m.

Po Antaninos Oginskienės mirties iki Lenkijos padalijimo Darsūniškį valdė Juozapo Oginskio sūnus, Darsūniškio seniūnas, Mūro Strėvininkų savininkas Ignatas Oginskis (1755–1787). Po Ignato Oginskio mirties dvaras atiteko jo sūnui, paskutiniam Darsūniškio seniūnui Gabrieliui Juozapui Oginskiui (1784–1842). Jis valdė ir Mūro Strėvininkus, Kruonį, Rudnią.

Dalyvaudamas 1831 m. sukilime, G. J. Oginskis užsitraukė caro nemalonę. Po to buvo konfiskuotas jo turtas, o pats G. J. Oginskis išvyko gyventi į Paryžių. 1840 m. sugrįžo į Lietuvą, buvo įkalintas, 11 mėnesių praleido už grotų. Išėjęs į laisvę, ilgai nebegyveno. Palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse.

Miestelis stipriai nukentėjo per gaisrą 1818 m. Po jo čia, prie visų į Darsūniškį vedusių trijų kelių, buvo pastatyti vartai-koplytėlės – Šv. Agotos, Šv. Jurgio, Šv. Kazimiero. 1963 m. jos buvo nugriautos, o 1990 m. atstatytos. 1849–1855 m. Darsūniškyje vietoje sudegusios pastatyta nauja mūrinė katalikų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia.

Sovietmečiu Darsūniškis buvo kolūkio centrinė gyvenvietė, 1950–1963 m. – apylinkės centras. Buvusio Darsūniškio Oginskių dvaro vietą dabar primena tik liepų alėjos dalis.

Gulbinų dvaro likučiai ir Ivo Zaluskis buvusio dvaro teritorijoje 2007 m.

GULBINAI

2007 m. vykstant II-ojo tarptautinio Mykolo Oginskio festivalio išvažiuojamiesiems renginiams Lietuvos dvaruose ir rūmuose, rugsėjo 11 d. į koncertą, dviejų knygų – Mykolo Kleopo Oginskio „Prisiminimų“ I tomo ir Ivo Zaluskio „Oginskių genas“ – pristatymą buvo pakviesti Biržų krašto žmonės. Jiems koncertavo Didžiojoje Britanijoje gyvenantis Ivo Zaluskis, Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro solistė Aušra Liutkutė bei akomponiatorė Renata Milašiūtė. Į koncertą jie atvyko prieš tai Biržų rajono Pabiržės parapijoje aplankę buvusį Gulbinų dvarą.

Šis dvaras XIX a. pr. priklausė Mykolo Kleopo Oginskio dukrai Amelijai ir jos vyrui Karoliui Teofilui Zaluskiui.

Amelija – vyriausioji Mykolo Kleopo Oginskio dukra iš antrosios santuokos su itale Marija de Neri. Ji iš tėvo buvo paveldėjusi muzikinį talentą. Gulbinų dvare Karolis Teofilis Zaluskis paskelbė 1831 m. sukilimo manifestą, viešai sudegino caro Nikolajaus I amnestijos dokumentą. Sukilimui pralaimėjus, Amelija ir Karolis Teofilis Zaluskiai buvo priversti bėgti iš Lietuvos ir ieškoti prieglobsčio Klaipėdoje, kuri tada priklausė Prūsijai. 1837 m. K. T. Zaluskis paveldėjo dvarą Ivo-ničių kurorte (Lenkijai priklausančioje Karpatų dalyje), kur Amelija

Kairėje – Ivo Zaluski 2007 m. rugsėjo 11 d. koncertuoja Biržų pilyje. Dešinėje (iš viršaus): koncerto dalyviai, Gulbinų dvaro ir Gulbinų ežero fragmentai. 2007 m.

padėjo savo vyrui įsteigti vandens sveikatingumo centrą. Šis dvaras ilgą laiką Lenkijoje garsėjo kaip kultūros židinys ir traukė kūrėjus. Amelija buvo ten vykusių renginių siela. Ji gražiai skambindavo pianinu, kūrė muziką. Meilę muzikai ji iškiepijo ir visiems devyniems savo vaikams, kuriuos pati muzikos ir išmokė. Amelija Oginskytė-Zaluska mirė 1856 m. Italijoje, Ischijos saloje, ant savo antrojo sūnaus Karolio Bernardo Zaluskio rankų.

Ivo Zaluski – Amelijos ir Karolio Teofilio Zaluskų provaikaitis, dabar gyvenantis Didžiojoje Britanijoje, daug laiko skiriantis Oginskių giminės muzikų gyvenimo tyrinėjimams, jų kūrybos populiarinimui. 2007 m. Lietuvoje Plungiškių draugijos iniciatyva išleista į lietuvių kalbą išversta jo knyga „Oginskių genas“.

Vienos grafulių Amelijos ir Karolio Teofilio Zaluskio dukters – Marijos Eugenijos Zofijos – gimimas ir krikštas yra įregistruoti Biržų rajono Pabiržės parapijos bažnyčios krikšto metrikų knygoje. Čia nurodyta, kad „1829 metų liepos 26 dieną Gulbinų dvare gimė, o liepos 28 dieną kunigas Franciškus Korvinas pakrikštijo Mariją Eugeniją Zofiją. Jos tėvai – „[...] urodzonych Karola i Emalii z Xigżat Oginskich Hrabiov Zaluskich“. Įrašas skelbia, kad mergaitės krikšto tėvai – Adolfas von Bistromas ir Eugenija Veresčynska, o jiems „asistavo“ Aleksandras Veresčynskis ir Zofija Banievičiova.

Grupė ekspedicijos dalyvių prie 1831 m. sukilimo dalyvės Emilijos Pliaterytės (1806 m. lapkričio 13 d. – 1831 m. gruodžio 23 d.) kapo Kapčiamiestyje. 2007 m.

KAPČIAMIESTIS

Kapčiamiestis – Lazdijų rajono miestelis Baltosios Ančios ir Niedos upių santakoje, 10 km į šiaurės rytus nuo sienos su Lenkija. Tai seniūnijos ir parapijos centras. Į pietus nuo jo prasideda Kapčiamiesčio giria. Archeologiniai tyrimai rodo, kad žmonės čia gyveno jau IV–II tūkstantmetyje prieš Kr. Tai matyti iš akmens amžiaus laikų gyvenvietės, surastos prie Kapčiamiesčio–Gardino kelio esančiame Baltosios Ančios upės krante.

Miestelis pradėjo kurtis XVI a. pr. Istoriniai šaltiniai nurodo, kad 1516 m. šiose vietose Sidoras Kapočius (Kapčius) gavo miško, kurio teritorijoje jis įkūrė dvarą. Prie jo vėliau ėmė formotis kaimas, kurio vietoje dabar išsistatęs Kapčiamiestis. Jį ir aplinkines žemes nuo seno valdė Kapočių šeima. 1724 m. Kapčiamiestis, Justinavas bei kai kurios kitos žemės vedybų keliu atiteko Trakų valdytojui Mikalojui Oginskiui, vedusiam Kateriną Kapočiūtę. Tais pačiais metais Mikalojus Oginskis Kapčiamiestyje pastatė koplyčią. Vėliau miestelis atiteko Vilniaus vyskupui Jokūbui Masalskiui. 1794 m. jis buvo nubaustas mirties bausme. Tada Kapčiamiesčio valdos, Justinavas, Jurgeliškės, Zivelciškės ir kitos J. Masalskiui priklausiusios valdos atiteko generolui Matui Žynevui, vėliau – Pijui Tiškevičiui, kuris 1800 m. Kapčiamiestyje pastatė bažny-